

MIKLÓSS RÁCZ

UNIVERSITEIT EN KLASSENSTRIJD

Wetenschap, partijdigheid en samenleving

Amsterdam 1972

**Van Gennep
Nederlandse Praktijk**

Miklós Rác is wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit van Amsterdam.

In 'Universiteit en klassenstrijd' vindt men niet alleen een theoretische beschouwing over de politieke rol van wetenschap en universiteit. Na kennistheoretische uiteenzettingen en een belichting van de begrippen objectief en partijdig geeft Rác ook een duidelijke visie op de praktijk van vooral de sociale wetenschappen. Tenslotte levert hij een concreet en diepgaand commentaar op de in 1972 vijftig jaar bestaande politikologie-studie aan de Universiteit van Amsterdam.

Een ongelijkmatige, maar steeds terugkerende studentenoppositie, en een toenemend overheidsingrijpen in de universitaire wereld vertegenwoordigen de tegenstellingen die zich toespitsen in de relatie tussen wetenschap en samenleving. De overheid tracht universiteit en wetenschapsbeoefening aan te passen aan de heersende produktieverhoudingen, en ze heeft daar steeds meer moeite mee. Niet alleen omdat zij op verzet stuit, maar ook door een objectief vaststelbare standvan zaken in de samenleving: de heersende produktieverhoudingen verhinderen dat de in onze samenleving reëel aanwezige mogelijkheden een optimale, sociale behoeftenbevrediging opleveren.

De vraag voor de wetenschapsbeoefenaar is duidelijk: draagt hij bij tot het handhaven van de heersende sociale verhoudingen, of wijst hij die vanwege hun onmenselijke, een verdere maatschappelijke ontwikkeling remmende aspecten af om te streven naar een fundamentele maatschappelijke (en dus politieke) verandering?

Voor de sociale wetenschappen geldt deze problematiek logischerwijs in optima forma.

Inleiding

Wat is de relatie tussen wetenschap en maatschappij? Is wetenschap een autonoom denkprodukt van de mens, niet gebonden aan maatschappelijke omstandigheden?

Is wetenschap een a-historisch verschijnsel? Kan er zoiets als objectieve wetenschap bestaan? Sluiten 'objectief' en 'partijdig' elkaar wederzijds uit of is er iets mis met het gebruik van deze begrippen? Bestaat er een neutrale, wetenschappelijke opstelling?

Is er zoiets als een algemene maatschappelijke ontwikkeling en zo ja, wat is de relatie tussen deze en de ontwikkeling van wetenschap? Wat zijn de maatschappelijke voorwaarden — als die er al zijn — voor wetenschapsbeoefening en waar dient wetenschapsbeoefening voor? Wat doen de sociale wetenschappen en wat zouden zij moeten doen? Zijn de sociale wetenschappen 'geëngageerd'?

Wat is de maatschappelijke situatie en positie van de universiteit, het bolwerk bij uitstek van wetenschapsbeoefening? Waar leidt de universiteit voor op? Wat is de maatschappelijke situatie van het produkt van de universiteit, van student en afgestudeerde?

Ziehier enkele van de belangrijkste vragen die in deze studie aan de orde zullen komen. Al deze vragen kunnen in één algemene probleemstelling samengevat worden: *wat is de aard van de relatie tussen maatschappij, wetenschap en universiteit* — vooropgezet dat er tussen deze een relatie bestaat.

Ik zal deze problemen achtereenvolgens op drie niveau's behandelen:

- a. op een meer algemeen, theoretisch niveau,
- b. in een concrete maatschappelijke kontekst en wel in die van de kapitalistische klassenmaatschappij,
- c. aan de hand van een concrete inhoudsanalyse van één tak van de sociale wetenschappen zoals deze beoefend wordt aan de Universiteit van Amsterdam.

Op alle drie niveau's blijft de centrale vraagstelling dezelfde: wat heeft maatschappij met wetenschap te maken en omgekeerd, en op welke aard en wijze zijn deze met elkaar verbonden?

Over deze problematiek bestaat onder burgerlijke wetenschapsmensen, in het bijzonder onder sociale wetenschappers, een haast onvoorstelbare verwarring. Vooral op kennistheoretisch gebied paren zij onkunde aan onvermogen, hetgeen zich o.a. wreekt door de talloze tegenspraken en inkonsistenties (onsamenhangendheden) waarin zij op deze manier verzeild raken.

Sommigen menen dat wetenschap een volledig autonoom geestesprodukt is, met eigen wetten en ontwikkelingen, dat niets te maken heeft met de 'ordinaire', materiële werkelijkheid van ons bestaan; anderen verkondigen dat er geen objectieve kennis en dus ook geen objectieve wetenschap kan bestaan; weer anderen zijn van mening dat de universiteit een soort eilandje is waar men zich ver van de alledaagse woelingen aan puur wetenschappelijke problemen kan wijden, wat deze problemen ook mogen zijn.

Ik zal trachten in deze studie aan te tonen hoezeer wetenschap en wetenschapsbeoefening, universiteit en onderzoek voortdurend afhankelijk zijn van maatschappelijke ontwikkelingen. En dan niet zomaar van 'de maatschappij', maar van de klassenmaatschappij, in ons geval van de kapitalistische klassenmaatschappij.

Wetenschap en wetenschapsbeoefening zijn *historische* zaken, gekonditioneerd door maatschappelijke factoren die *buiten* de wetenschap, *buiten* de wetenschapsbeoefening liggen. Dit is natuurlijk niet verrassend, behalve voor de bourgeois wetenschappers. Immers, wetenschap is en was nooit iets anders dan een *waardebepaald instrument* van de mens in de strijd voor zijn bevrijding uit de greep van de natuurkrachten.

Wetenschap is niet alleen *altijd* waardebepaald en objectief gezien steeds partijdig — zij moet het ook zijn, juist vanwege haar eigen hulpmiddel-karakter. Dit geldt in nog sterkere mate voor wetenschapsbeoefening en voor de individuele wetenschapsmens.

Dat ook de universiteit onderworpen is aan maatschappelijke eisen moet zo langzamerhand wel voor iedereen duidelijk zijn geworden. De economische en politieke processen in de maatschappij spelen door tot in de universiteit. De universiteit is géén doel op zich, zij levert hoog-gekwalficeerde vakarbeiders voor allerlei taken in het maatschappelijk gebeuren.

De universiteit is een sociale en dus politiek bepaalde grootheid, al protesteren de meeste burgerlijke wetenschappers er heftig tegen, de politiek naar de universiteit te brengen. Zij beseffen klaarblijkelijk niet dat deze daar niet hóeft gebracht te worden, omdat deze daar altijd al aanwezig is.

Vooraf de politieke activiteiten van studenten zinnen veel min of meer geleerde heren niet. Zij willen 'ideologievrije' wetenschap, geen vermenging van de schone wetenschap met zoiets 'vies' als politiek.

Bij de sociale wetenschappers heerst er de grootste verwarring. De stand van zaken in de sociale wetenschappen, (maatschappelijke bovenbouw-wetenschappen) vormt een duidelijke weerspiegeling van de klassenstrijd in de maatschappij, ook al ontkennen de meeste sociale wetenschappers zelfs het bestaan van zoiets als klassenstrijd.

De gehele universiteit bevindt zich in crisis. De studenten roeren zich, ondanks alle vermaningen van allerlei vroede vaders. En er is waarlijk voldoende reden voor wat men 'de studentenonrust' noemt.

De situatie aan de Nederlandse universiteiten is in meer dan één opzicht alarmerend. Merkwaardigerwijze heerst er wat dit betreft een haast volmaakte eensgezindheid tussen de vertegenwoordigers van de gevestigde orde en de progressieve krachten binnen en buiten de universiteit.

De situatie is alarmerend — voor de gevestigde orde omdat het hoger onderwijs naar haar mening te veel geld kost, niet zulke academici aflevert als die de heersende klasse wenst en er zich te veel radicalisme en sociale onrust ontwikkelt onder de studenten.

De situatie is alarmerend — voor de progressieve krachten omdat de materiële positie van de student verslechtert, het inhoudelijke van het onderwijs voortdurend magerder en eenzijdiger wordt en de overheid op het punt staat maatregelen in te voeren die de verworvenheden van de (zeer matige) democratisering teniet zullen doen.

De progressieven eisen bestuurlijke democratisering, reële toegankelijkheid van de universiteit voor jonge mensen uit lagere sociaal-economische groepen, inhoudelijke studieveranderingen, studieloon, betaalbare huisvesting en eetgelegenheden, betere uitrusting van de universiteit, uitbreiding van het wetenschappelijk personeel, etc. Maar zij hebben ook eisen ten aanzien van de grotere maatschappij waarbinnen de universiteit funktioneert. Zij willen de burgerlijke democratie tegen rechtse aanvallen verdedigen, sociale wantoestanden opheffen, een einde maken aan het maatschappelijk onrecht in veel opzichten aan de werkende bevolking aangedaan, etc. Zij verklaren zich tegen imperialisme en kapitalisme, tegen uitbuiting en onderdrukking zowel op nationaal als op internationaal niveau. De reaktionairen eisen discipline en hard werken zónder studieloon, zónder democratisering. Zij eisen beperking van het aantal studenten, verkorting van de studietijd, 'profijtbeginsel' voor het onderwijs en demping van links-gerichte activiteiten van de studenten. Ook zij hebben eisen ten aanzien van de grotere maatschappij. Zij willen stakingen wettelijk onmogelijk maken, de parlementaire democratie verder beknotten door invoering van een distriktenstelsel (waardoor kleinere partijen in hun bestaan aangetast zullen worden) en een gekozen minister-president (die door het parlement vier jaar lang niet afgezet kan worden), zij willen een nieuwe 'progressieve volkspartij' om radikaliserende naar links te voorkomen, zij willen de uitbuiting nationaal en internationaal opvoeren, en zij willen vooral 'orde en rust'.

De universitaire crisis is maar één gevolg van de toenemende algemene crisis van het kapitalisme — in economisch, politiek, ideologisch, wetenschappelijk en moreel opzicht.

De verscherping van de klassentegenstellingen vanaf het begin van de jaren zestig in de gehele kapitalistische wereld manifesteert zich ook in Nederland. De Nederlandse arbeidersklasse is strijdbaarder aan het worden, zeker sinds de machtige havenstaking in Rotterdam in 1970. Allerlei middengroepen, waaronder studenten en afgestudeerden, vertonen sterke radikaliserings-tendenzen. Wij mogen natuurlijk geen illusies koesteren: in Nederland bestaat er op het moment geen revolutionaire situatie. Wél is er een uiterst gunstig klimaat voor politieke bewustwording (dat is nog altijd: links worden). Het in brede kringen oplevende protest tegen het kapitalisme betekent in Nederland hoofdzakelijk nog steeds alleen een afwijzing van het kapitalisme — zonder vooralsnog socialisme te willen. Maar ook het stadium van socialistische eisen is in aantocht. De komst van dit stadium kan bevorderd worden.

In dit proces van politieke bewustwording kunnen universiteit en progressieve studentenbeweging een belangrijke rol spelen. De strijd tussen reactie en vooruitgang, tussen kapitalisme en socialisme speelt zich ook op het vlak van ideeën en theorieën af. Met name de sociale wetenschappen zouden een niet te versmaden bijdrage kunnen leveren aan de ontmaskering van het kapitalisme en aan de politieke bewustwording. Om zover te komen zouden er evenwel wegen en kanalen gevonden moeten worden om de enorme kloof die er bestaat tussen sociaal-wetenschappelijke inzichten en de brede lagen van de werkende bevolking te overbruggen. En dit is iets waartoe wetenschap alleen en op zichzelf niet in staat is. Ook de links-gerichte studentenbeweging zou een belangrijke rol kunnen spelen in de toenemende klassenstrijd, ook in Nederland. Daarvoor is nodig, dat student en studentenbeweging aan een grondige analyse onderworpen worden, met name de positie en objectieve functie van student en afgestudeerde in de huidige maatschappij; daarvoor is nodig, dat er binnen de studentenbeweging ook theoretische discussies gevoerd worden naast de concrete acties.

Na de theoretische en meer algemene analyse in deel I en II zal ik in het derde deel van dit boek de vraag naar de al dan niet klassebepaaldheid van de sociale wetenschappen in een kapitalistische maatschappij aan de hand van een concrete analyse beantwoorden. Ik heb als analyse-objekt de politikologie studie genomen. Een studierichting die dit jaar jubileert: zij wordt sinds 25 voile jaren beoefend en gedoceerd aan de Universiteit van Amsterdam. En wat voor jaren! De inhoudelijke ontleding van de 'wetenschap' die in deze studierichting gedoceerd wordt levert echter nauwelijks iets speciaals op. Een *konkrete inhoudelijke analyse* van welke andere tak van de sociale wetenschap in onze kapitalistische maatschappij ook zou om en nabij dezelfde uitkomsten verschaffen, hetgeen trouwens vrij logisch is — ook de andere takken van de sociale wetenschap (geschiedenis, economie, psychologie, sociologie, rechten, etc.) worden aan een in essentie kapitalistische universiteit in een kapitalistische maatschappij beoefend. Detailverschillen zouden uiteraard gevonden worden, ook binnen Nederland. Niet in alle takken van de sociale wetenschap is er b.v. een zodanige vervlakking van het denken, een zo vergaande ver-amerikanisering doorgevoerd als in de politikologie, psychologie en economie. Maar de inhoudelijke, wetenschappelijke, ideologische verschillen zijn niet van principiële aard. De barbaarse Yankee-vleugel wordt hoe langer hoe sterker aan de Nederlandse universiteiten (b.v. prof. Lijphart in Leiden, prof. Hoogerwerf in Nijmegen, prof. De Groot in Amsterdam, prof. De Moor in Tilburg, etc.). Vergelijkt men daarentegen diverse kapitalistische maatschappijen met elkaar, dan zijn er iets grotere verschillen te konstatieren in de manier waarop sociale wetenschappen in het kapitalisme als maatschappelijk systeem beoefend worden. Op de VS, Franco's Spanje en Caetano's Portugal na is mij nauwelijks een ontwikkeld land bekend, waar sociale wetenschappen in het algemeen zo eenzijdig en op een kwalitatief zo laag niveau beoefend worden als juist in Nederland.

Die ene studierichting die ik hier ontleed is dus eerder als een *illustratie* van de sociale wetenschappen hier te lande op te vatten dan als iets uitzonderlijks of specifiek. Dat ik de praktische geldigheid van mijn algemene analyse aan die ene subfakulteit (subfakulteit politikologie van de Fakulteit der Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam) toets, betekent dat ik vooral de dáár heersende meningen kritisch bekijk, óók in die delen van mijn boek, die meer algemeen theoretisch van aard zijn. Maar hoewel ik deze subfakulteit als mijn voornaamste bron voor de uiteenzetting van burgerlijke visies op wetenschap, mens en maatschappij gebruik, geloof ik niet dat de meningen en visies die straks aan de orde komen alleen schering en inslag zijn aan déze fakulteit; zij zijn in grote lijnen helaas representatief voor de treurige stand van zaken in de sociale wetenschappen in geheel Nederland.

Ik hoop met deze studie enig inzicht te verschaffen in enkele van bovengenoemde problemen — uiteraard niet alleen terwille van de theoretische duidelijkheid, maar vooral terwille van de praktijk, terwille van ons sociaal handelen. Theorie en praktijk moeten onscheidbaar samengaan op straffe van doelloos actief te zijn, óf onbewust dienstbaar aan belangen, die men juist denkt te bestrijden.

Tevens hoop ik, dat deze studie ook zal stimuleren tot *inhoudelijke analyses* van andere takken van de sociale wetenschappen zoals deze in Nederland beoefend worden — ook al zouden deze analyses alleen ondernomen worden om de onjuistheid van de conclusies van deze konkrete studie aan te kunnen tonen.

Tenslotte nog een opmerking: ik ben mij bewust dat ik in dit boek het verschijnsel mens met 'hij' aanduid. Dit niet gemakkelijk te vermijden, maar desalniettemin diskriminerend taalgebruik weerspiegelt uiteraard een in onze maatschappij fundamentele discriminatie van de vrouw.

Van al de mensen die mij geholpen hebben bij het schrijven van deze studie wil ik in het bijzonder Nicoline danken: aan haar ideeën, suggesties en kritische opmerkingen heb ik erg veel gehad.

Zaandam, februari 1972